

8 Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

Dit hoofdstuk beschrijft het pleidooi van de Onderwijsraad voor verbetering en vernieuwing van examens in het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs. De raad beoogt het denken over examens over de onderwijssectoren heen integraal verder te brengen.

Paragraaf 8.1 vat de belangrijkste constatering uit de voorgaande hoofdstukken samen. De kernvraag van het advies beantwoordt de raad in paragraaf 8.2. Het betreft aanzetten die over de verschillende sectoren heen in ontwikkeling genomen kunnen worden. Paragraaf 8.3 formuleert sectorspecifieke aanbevelingen voor verbetering en vernieuwing van examens. Beide paragrafen eindigen met een samenvattend schema. Hierin valt te lezen welke bijstellingen op kortere termijn en welke op langere termijn nagestreefd kunnen worden. In paragraaf 8.4 wordt een mogelijke verantwoordelijkheidsverdeling per sector aangegeven, gevolgd door enkele afsluitende opmerkingen in paragraaf 8.5.

8.1 Samenvatting

EXAMINERING IN ONTWIKKELING

Examens staan voortdurend in de belangstelling. Regelmatig verschijnen in de media berichten over civiele effecten van examens en over vermeende 'fraudepraktijken'. Daarnaast wordt in alle onderwijssectoren nagedacht over nieuwe examenvormen in relatie tot recente opvattingen over leren en nieuwe ontwerpbenaderingen van leertrajecten. Per onderwijssector doen zich hierbij verschillen voor.

Examens behoren een plaats te hebben in de gehele leerloopbaan van jongeren; ze dienen deze leerloopbaan integraal te ondersteunen. De raad geeft een integraal perspectief op examens van het voortgezet onderwijs (vmbo en havo/vwo), middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs (hbo en wetenschappelijk onderwijs). Het advies richt zich hiermee niet op een specifieke onderwijssector, maar besteedt wel sectorspecifiek aandacht aan de examenproblematiek. De raad formuleert een ontwikkelingsperspectief voor examens, op basis waarvan verschillende aanzetten over sectoren heen en per sector in ontwikkeling genomen kunnen worden.

Kernvraag is: *Hoe kan een nieuwe examensystematiek voor het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs ontwikkeld worden, die enerzijds (beter) aansluit bij de leerloopbaan van de student en anderzijds recht doet aan maatschappelijke belangen en eisen van de arbeidsmarkt?*

De raad hanteert civiele effecten als belangrijkste criterium bij keuzes omtrent een nieuwe examensystematiek. Dit is het vertrouwen dat de samenleving, vervolgopleidingen en het bedrijfsleven hebben in de resultaten die kandidaten op een examen hebben behaald. Hantering van dit criterium levert echter verschillende knelpunten of spanningsvelden op.

DE BEHOEFTE AAN NIEUWE EXAMENS

Onderwijs en examens in een veranderende maatschappij

De omgeving van het onderwijs is sterk in beweging. Het onderwijs moet een antwoord zien te vinden op verschillende ontwikkelingen die in de maatschappij gaande zijn. Zo leiden de ontwikkelingen tot een 'kenniseconomie', de grotere autonomie van scholen en de toenemende individualisering niet alleen tot veranderingen in het onderwijsleerproces zelf, maar ook in het denken over examinering. Hoe kan flexibeler geëxamineerd worden? Kan een goed kwaliteitszorgsysteem bepaalde aspecten van centrale examens vervangen? Welke examenvormen ondersteunen het beste de leerloopbaan van de student? En wat is de rol van ict?

Nieuwe ontwikkelingen rond opleiden en examineren

De gewenste leerresultaten van een opleiding worden de laatste jaren steeds vaker als 'competenties' beschreven. Daarnaast is er een ontwikkeling zichtbaar naar meer levens-echte leeromgevingen (bijvoorbeeld 'studiehuis en 'werkplekleren'). Daarbij passen traditionele examenvormen niet meer. Reden waarom gezocht wordt naar andere beoordelingsvormen, zoals portfolio en assessment, work samples en proeven van bekwaamheid. We bevinden ons echter in een overgangsfase: van vak- en leerstofgerichte naar meer competentiegerichte opleidingsbenaderingen.

In het beroepsonderwijs vindt een groot deel van het leren plaats in een werksituatie. Dit vraagt om een herziening van de relatie tussen school en praktijk. Ook is er behoefte aan mensen die anders dan via een standaard opleidings- en beoordelingstraject geschikt verklaard worden voor een beroep en sneller inzetbaar zijn (bijvoorbeeld zij-instromers in het leraarsberoep). In het voortgezet onderwijs speelt de vraag in welke mate nieuwe onderwijsprogramma's in vmbo en tweede fase havo/vwo noodzaken tot nieuwe examenvormen. Het hoger onderwijs 'worstelt' met de waarde van het vwo-diploma, de invoering van de bachelor-masterstructuur en ook met haar eigen examenpraktijken.

Wat nieuwe opleidings- en beoordelingsvormen betreft, is er te weinig sprake van één afgestemde discussie die binnen een sector gevoerd wordt. Over de sectoren heen zijn er nog grotere verschillen. Afstemming van ontwikkelingen over sectoren heen is van belang in verband met het bevorderen van doorstroom binnen het onderwijssysteem (bijvoorbeeld van de tweede fase voortgezet onderwijs naar het hbo en van mbo naar hbo). Het belang van een gemeenschappelijke 'taal' binnen en over sectoren heen wordt steeds meer erkend, evenals een gemeenschappelijke taal om met het afnemend veld te communiceren.

TOEKOMSTVISIE OP EXAMENS

'Voorlopers' op het gebied van nieuwe examenvormen geven een duidelijke ontwikkelingsrichting voor examens aan, gekoppeld aan stappen die ondernomen kunnen worden om dit toekomstbeeld te realiseren. De geïnterviewde deskundigen voor het advies delen de noodzaak van nieuwe examens, die niet los van nieuwe opleidingsvormen gezien kunnen worden. Bij beide zijn de relatie met de praktijk, maatwerk en de eigen verantwoordelijkheid van de student centrale aspecten. In alle gevallen ziet men de betrokkenheid van het beroepenveld als essentieel bij nieuwere examenvormen voor het beroepsonderwijs. Verder wordt het belang van flexibel en levensecht beoordelen en het belang van integratief beoordelen (het tegelijk en in samenhang tonen van kennis, inzicht, toepassing, houding en vaardigheden) onderstreept. Maar ook het feit dat hierbij andere eisen aan beoordelingsinstrumenten gesteld moeten worden.

Ontwikkelingen die zich voordoen rond de verticale beroepsonderwijskolom, de doorstroomagenda en de bachelor-masterstructuur leiden tot concrete aanknopingspunten voor nieuwe opleidings- en beoordelingsvormen. Samenwerking tussen verticaal samenhangende opleidingen binnen één branche biedt goede perspectieven (bijvoorbeeld agrarische opleidingen, technische opleidingen, politieopleidingen of opleidingen gezondheidszorg). De beroepsonderwijskolom en niet de horizontale onderwijssector is dan het uitgangspunt. Zo worden bestaande structuren doorbroken en nieuwe samenwerkingsverbanden gestimuleerd. Het beroepsonderwijs neemt vanwege zijn duidelijke relatie met de beroepspraktijk in de ontwikkelingen het voortouw.

ONTWERPEISEN VOOR NIEUWE EXAMENVORMEN

Functionele eisen

De volgende functionele eisen bieden garantie op civiele effecten van examens:

- Relevantie inhoud: de inhoud van examens moet relevant zijn voor maatschappelijk functioneren, vervolgopleiding en/of beroepspraktijk.
- Beperkte differentiatie: bij afgifte van eenzelfde diploma mag de inhoud van examens slechts in beperkte mate verschillen.
- Externe kwaliteitsborging: de kwaliteit van examens moet door een externe instantie bewaakt worden.

Uitgangspunten

Verder moet bij verbetering en vernieuwing van examens het streven gericht zijn op:

- een examensysteem dat beter is afgestemd op de leerloopbaan van een student; en
- examenvormen die levensechter zijn.

Hierdoor is er behoefte aan:

- meettechnieken die gevarieerder zijn; en
- een passende communicatiestructuur en een heldere verantwoordelijkheidsverdeling bij de totstandkoming van en het toezicht op nieuwe examenvormen.

'Methodemix'

Er is niet één manier, maar er zijn meerdere manieren om de kwaliteiten van een student vast te stellen. Er is geen 'beste methode'. Alle nieuwe examenvormen hebben een 'zwakke schakel' die de geldigheid van de conclusies over de kwaliteiten van een kandidaat

aantast. Omdat ze de zwakke schakel niet allemaal op dezelfde plaats hebben, verdient een mix van instrumenten de voorkeur. Een methodemix heeft bovendien als voordeel dat er meer informatie beschikbaar komt.

In feite gaat het steeds om beantwoording van de vraag op welke wijze (type beoordelingssituatie) de student het beste kan demonstreren dat hij/zij over de benodigde kwaliteiten beschikt om aan een bepaalde vervolgopleiding te kunnen beginnen of om een bepaald beroep te kunnen uitoefenen. Daarbij kunnen meer traditionele instrumenten hun rol behouden, maar bijvoorbeeld meer diagnostisch ingezet worden. De meer traditionele meetmethoden kunnen deels vervangen of aangevuld worden met andere typen examens.

THEMA'S BIJ DE ONTWIKKELING VAN NIEUWE EXAMENVORMEN

Op vijf thema's trekt de raad conclusies. Deze thema's heeft de raad in panels van toets- en praktijkdeskundigen besproken.

Functies

- Selectieve-adaptieve rol examens: minder nadruk op selectie in vmbo en bij mbo niveau 1 en 2 dan bij hogere onderwijsvormen.
- Leerproces-leerresultaat: examens meer gebruiken om een impuls aan de verbetering en vernieuwing van het onderwijs te geven.

Verantwoordelijkheidsverdeling

- Formele-feitelijke verantwoordelijkheid: verantwoordelijkheidsverdeling aanpassen op nieuwe examenarrangementen.
- Gecontextualiseerd-gedecontextualiseerd beoordelen: meer gecontextualiseerd beoordelen in vmbo, mbo en hbo.

Positionering

- Leerwegaafhankelijke-leerwegafhankelijke examens: meer nadruk op leerwegaafhankelijke examens bij hogere onderwijsvormen.
- Onderwijsuitvoering-beoordeling: meer rollenscheiding tussen opleiden en beoordelen (met uitzondering van vmbo en mbo niveau 1 en 2).
- Retrospectief-prospectief examineren: meer de beoogde leerresultaten examineren.
- Standaardisatie-destandaardisatie: meer afspraken en transparantie over examens.

Inhoud en afname

- Vakgerichte kennis-competenties: meer competentiegericht opleiden en beoordelen.
- Absolverend-integratief beoordelen: meer integratieve examens naast absolverende examens.

Praktische kwesties

- Meer integraal bekijken van nieuwe examenvormen in relatie tot opleiding/onderwijsvernieuwing als totaal.

8.2 Beantwoording kernvraag advies

De raad beantwoordt de kernvraag van het advies in twee delen. Het gaat hierbij om ontwikkelingsmogelijkheden over sectoren heen.

Hoe kan een nieuwe examensystematiek voor het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs ontwikkeld worden die (beter) aansluit bij de leerloopbaan van de student?

De raad richt zich met de term 'leerloopbaan' op goede doorstroommogelijkheden van vmbo naar mbo naar hbo. Dit vraagt om een procesgerichtere benadering van leertrajecten, met flexibele in- en uitstroommomenten, waarbij landelijke standaarden/afspraken civiele effecten van examens waarborgen. Een overgang naar meer competentiegerichte opleidingssystemen kan over sectoren heen een positief effect op de doorstroom hebben. Opleidingen spreken dan immers dezelfde 'taal'; dit vergemakkelijkt de onderlinge communicatie en afstemming over leerresultaten en beoordeling. Het gaat om een mix van instrumenten voor de beoordeling van een kandidaat. Meer traditionele instrumenten kunnen hun rol behouden en deels vervangen worden door of aangevuld worden met levensechtere examenvormen.

Doorlopende leerlijnen vragen om maatwerktrajecten bij eerder behaalde kwalificaties van studenten. Verschillende leerroutes leiden tot beoordeling van kandidaten aan de hand van dezelfde landelijke criteria. Hierbij kunnen mogelijkheden die 'e-examinering' biedt, beter benut en onderzocht worden. In het algemeen is er meer aandacht nodig voor ict bij nieuwe examenvormen, onder andere in relatie tot het flexibiliseren van examens.

De autonomie van opleidingen/onderwijsinstellingen kan bewaakt worden door opsplitsing van het curriculum in een kerncurriculum, een keuzecurriculum en vrije ruimte. Het keuzecurriculum en de vrije ruimte kunnen regionaal ingekleurd worden. Er worden transparante diploma's afgegeven waarop de bekwaamheden van een student volgens de landelijke examenstandaarden staan (kern- en keuzecurriculum).

Hoe kan een nieuwe examensystematiek voor het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en hoger onderwijs ontwikkeld worden die recht doet aan maatschappelijke belangen en eisen van de arbeidsmarkt?

Bij maatschappelijke belangen en eisen van de arbeidsmarkt gaat het om het vertrouwen dat de samenleving, vervolgopleidingen en het bedrijfsleven hebben in de resultaten die kandidaten op een examen hebben behaald. Landelijke examenstandaarden, waarin het afnemend veld inspraak heeft, en vaststelling van deze minimeisen door de overheid kunnen het vertrouwen in diploma's vergroten. Hiermee kan ook voorkomen worden dat vervolgopleidingen en branches extra cesuren (toelatingstoetsen of branche-erkenningen) bovenop bestaande diploma's gaan hanteren. Deze extra cesuren doen afbreuk aan de civiele effecten van diploma's en verminderen de toegankelijkheid van opleidingen voor studenten.

Inspraak is voor het beroepsonderwijs gemakkelijker te organiseren dan voor havo/vwo. Begonnen kan worden met de ontwikkeling en implementatie van nieuwe examenvormen in het beroepsgerichte onderwijs. De voorkeursvolgorde voor de implementatie van

nieuwe examenvormen is vmbo, dan mbo en dan hbo, gezien de uitvalproblematiek die in vmbo het meest urgent is.

In havo/vwo zijn minder overwegingen om versneld over te gaan op een competentiegericht opleidingsstelsel. Evenals in zijn advies over de aanpassing van de basisvorming (Onderwijsraad, 2001b), benadrukt de raad dat ordening vanuit competenties van algemeen onderwijs nog een aanzienlijke vertaalslag vergt. Wel kan meer naar maatschappelijk draagvlak en draagvlak bij vervolgopleidingen gezocht worden. Hiervoor kunnen samenwerkingsverbanden in het leven geroepen worden die de maatschappelijke context meer in beeld brengen. Doel van deze samenwerkingsverbanden is afstemming op landelijk niveau met maatschappelijke organisaties en vervolgopleidingen. Verder zijn naast vakinhoud, leercompetenties en sociale competenties van belang. Het havo/vwo bereidt leerlingen immers voor op doorstuderen in het hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs. Havo en vwo kunnen bijdragen aan deze doorstroomfunctie door leerlingen de competentie 'student' te laten verwerven. Wat is een 'competente student'? In de bagage van een competente student zit in ieder geval het onderdeel 'studievaardigheden', maar ook het kunnen thuisraken in een hogeschool of universiteit, het opbouwen van een relatienetwerk, het inpassen van een baantje in de studie en zelfdiscipline. Een dergelijke competentie als 'student' kan in de komende jaren uitgewerkt worden. Dit kan gebeuren in het licht van de bredere operationalisatie van het competentiebegriff die als verrijking in het gehele onderwijs plaatsvindt. Het algemeen voortgezet onderwijs moet deze ontwikkeling niet missen.

Samenvattend schema

In schema levert beantwoording van de adviesaanvraag de volgende aanbevelingen voor de kortere termijn (0-3 jaar) en langere termijn (5 à 6 jaar) over sectoren heen op. De raad benadrukt nogmaals dat de voorkeursvolgorde voor de ontwikkeling en implementatie van nieuwe examenvormen vmbo, dan mbo en dan hbo is.

Schema 9: Ontwikkelingsmogelijkheden voor de kortere en langere termijn over sectoren heen

	Kortere termijn	Langere termijn
<i>Aansluiting leerloopbaan (doorstroom vmbo-mbo-hbo)</i>	Beter benutten en onderzoeken mogelijkheden 'e-examinering'	Flexibele instroom- en kwalificatiemomenten
	Verbetering communicatie en afstemming vmbo, mbo en hbo	Ontwikkeling landelijke examenstandaarden/afspraken
	Overgang naar een meer competentiegericht opleidingssysteem	Vormgeving maatwerktrajecten bij eerder behaalde kwalificaties van studenten
	Meer traditionele beoordelingsinstrumenten deels vervangen door of aanvullen met nieuwe examenvormen	Opsplitsing curriculum in een kerndeel, een differentieel deel en vrije ruimte
		Transparante diploma's in termen van bekwaamheden (behaalde kwalificaties volgens landelijke examenstandaarden/afspraken)
<i>Recht doen aan maatschappelijke belangen en eisen arbeidsmarkt</i>	Terugdringen en voorkomen van toelatingstoetsen en branche-examens door communicatie met vervolgopleidingen en branches	Inspraak arbeidsmarkt in landelijke examenstandaarden/afspraken voor kern- en keuze-curriculum
		Vaststelling landelijke examenstandaarden/afspraken door minister van OCenW
		Instellen samenwerkingsverbanden voor het voortgezet onderwijs met als doel afstemming op landelijk niveau met maatschappelijke organisaties en vervolgopleidingen

8.3 Sectorspecifieke aanbevelingen

Deze paragraaf geeft sectorspecifieke ontwikkelingslijnen aan voor examens in het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs die aansluiten bij bovenstaand schema. Die ontwikkelingen worden aangestipt die het meest voor de hand liggen en/of de meeste aanknopingspunten bieden (bijvoorbeeld omdat ze al deels ingezet zijn).

De voorgaande overwegingen en de navolgende aanbevelingen gelden in hoofdzaak ook voor het hoger onderwijs. Omdat de kennisbasis over examinering in het hoger onderwijs nog beperkt is, worden voor deze sector geen specifieke aanbevelingen geformuleerd. De raad is echter bereid een vervolgdadvies over examinering in het hoger onderwijs uit te brengen, zodra de bachelor-masterstructuur en accreditering meer zijn uitgekristalliseerd. Hierbij kunnen het eindrapport van de Begeleidingscommissie Decentrale Toelating (commissie Sorgdrager) alsmede de gegevens van de inspectieonderzoeken naar examens in het hoger onderwijs van dienst zijn. In een dergelijk advies kan ook aandacht aan de internationale dimensie besteed worden. Vraagt de invoering van het bachelor-mastersysteem om een grotere internationale vergelijkbaarheid van zowel bachelor- als masterdiploma's? Moeten profielen en examenstandaarden van vergelijkbare opleidingen nationaal, maar ook internationaal beter afgestemd worden? Onderwerpen die in bijlage 2 terugkeren.

AANBEVELINGEN VOORTGEZET ONDERWIJS

- *Heroverweging functies examens voor probleemgroepen*
Voor het vmbo beveelt de raad aan de functies van examens in relatie tot de uitvalproblematiek te bezien. Examens vervullen hier wellicht andere functies, vooral voor de basisberoepsgerichte leerweg: meer accent op het geven van structuur en feedback aan leerlingen en het belonen van leerinspanningen. In het vmbo hoeft minder nadruk op de selectieve functies van examens te liggen dan in hogere vormen van onderwijs. In het verlengde hiervan is rollenscheiding tussen opleiden en beoordelen niet functioneel; onderwijsuitvoering en beoordeling kunnen door één en dezelfde persoon gebeuren.

Voor de basisberoepsgerichte leerweg kan het gefixeerde eindniveau blijven bestaan, maar kunnen diploma's uitgereikt worden waarop slechts een paar en niet alle bekwaamheden staan vermeld, afhankelijk van de behaalde leerresultaten. Het diploma brengt dan leerinspanningen van een leerling tot uitdrukking en dat wat hij/zij goed kan (de portfoliogedachte). Hiermee houdt de leerling perspectief op een diploma, hetgeen uitval kan voorkomen. In de toekomst kan verdere kwalificering plaatsvinden op niet behaalde onderdelen.
- *Assessmentprocedures van leercompetenties en sociale competenties*
In het toeleidend onderwijs (vmbo, havo/vwo) wordt naast vakinhoud ook veel geleerd op sociaal gebied en op 'leren leren' gebied. Ook buiten de schoolse context wordt op deze gebieden veel geleerd. Vooralsnog zijn kennis en vaardigheden op deze gebieden niet als leerresultaat beschreven en worden dus ook niet geëxamineerd.

Voor het voortgezet onderwijs zou gestreefd kunnen worden naar schoolexamens, op basis waarvan ook leercompetenties en sociale competenties beoordeeld worden. Op basis van 'assessmentprocedures' worden uitspraken gedaan over leercompetenties en sociale competenties (bijvoorbeeld uitspraken over leervermogen, initiatief nemen en attitude). Het gaat hierbij om onafhankelijke beoordelingen. Integratieve beoordelingen hebben de voorkeur: beoordeling van kennis, vaardigheden, leercompetenties en sociale competenties gekoppeld aan bijvoorbeeld één centrale opdracht. Leercompetenties en sociale competenties kunnen immers niet zonder context overgedragen worden, maar zijn in het leren van inhoudelijke vakken/leergebieden geïntegreerd. Hetzelfde geldt voor de beoordeling ervan. Daarnaast kunnen geïntegreerde beoordelingen een verhoging van de 'examendruk' voorkómen. Assessmentprocedures van leercompetenties en sociale competenties worden niet als extra onderdeel naast school-examens en centrale examens opgevoerd, maar maken deel uit van het school-examen.

Het bovenstaande betekent ook dat leercompetenties en sociale competenties explicieter zouden moeten worden opgenomen in de eindtermen. Nu zijn eisen op dit gebied veelal alleen binnen vakken als Nederlands en Maatschappijleer geformuleerd.

Daarnaast zouden in de basisvorming ook leercompetenties onderwezen en beoordeeld kunnen worden (bijvoorbeeld het kunnen maken van een verslag). Tijdens de basisvorming wordt immers de basis gelegd voor leercompetenties.

Over het onderwerp leercompetenties en sociale competenties adviseert de raad uitgebreider in 2003 (zie het werkprogramma van de Onderwijsraad voor 2003).

- *Versterking sturende werking van examens*
Vernieuwde opleidingen, zoals de tweede fase, leiden tot een herdefiniëring van civiele effecten. Een dergelijke vernieuwing gaat in principe gepaard met veranderingen in het beoordelingssysteem. Het 'studiehuis' heeft echter niet tot wezenlijk andere examenvormen geleid.

Examens kunnen meer gebruikt worden in samenhang met de verbetering en vernieuwing van het voortgezet onderwijs. Voorkomen moet worden dat examens onderwijsvernieuwingen frustreren, of omgekeerd. Bij onderwijsvernieuwingen moeten examens niet bij het oude blijven. Hierbij merkt de raad op, dat de exameneisen respectievelijk examenprogramma's van het voortgezet onderwijs ook voor grote delen van het basisvormingscurriculum fungeren als sturingsinstrument (zie ook Onderwijsraad, 2001b). De basisvorming en de examenprogramma's kunnen niet los van elkaar worden gezien. Dit aspect behoeft volgens de raad aandacht van de Taakgroep Vernieuwing Basisvorming.

De theoriegerichte en gedetailleerde eindtermen van de tweede fase bevorderen vernieuwingen op het gebied van examens niet. Per profiel zou naar een beperkt aantal essentiële vaardigheden (competenties) gestreefd kunnen worden. Hierdoor ontstaat meer samenhang in de opleiding. Er kan systematischer gedacht worden vanuit profielen en eindproducten die daarbij horen. Dit vraagt

om een goede doordenking van de profielen in relatie tot vervolgopleiding en maatschappelijk functioneren. Wat moet een leerling aan het eind van zijn/haar middelbare schoolcarrière kunnen? Hierbij kan ook de competentie van 'student' uitgewerkt worden. Wat moet een leerling kunnen om soepel door te kunnen stromen naar en te functioneren binnen een hogeschool of universiteit?

In het vmbo lijkt de inzet van traditionelere examenvormen nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de vormgeving van het onderwijs te belemmeren. Nieuwe ontwikkelingen als de leerwerkplekkenstructuur lopen niet synchroon met de wijze van beoordelen. Er is behoefte aan geïntegreerde beoordelingen van theorie/school en praktijk. Deze geïntegreerde beoordelingen kunnen leiden tot opheffing van de bestaande systeemscheiding tussen algemeen vormende vakken en beroepsgerichte vakken in het vmbo.

AANBEVELINGEN MIDDELBAAR BEROEPSONDERWIJS

- *Verschillende diploma's bol en bbl*
In het mbo worden twee verschillende leerwegen erkend die tot eenzelfde diploma leiden: de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Deze leerwegen zijn gelijkwaardig, maar niet gelijksoortig. De vraag is of deze gelijkwaardigheid terecht is: deelnemers doen duidelijk andere bekwaamheden op. Dit leidt tot verschillen in arbeidsmarktpositie tussen schoolverlaters van beide leerwegen (zie ook De Vries & Wolbers, te verschijnen). Dit zou tot een ander diploma voor bol dan voor bbl kunnen leiden. Hiermee worden de verworven capaciteiten ook beter zichtbaar voor werkgevers.
- *Versterking relatie school-praktijk*
Praktijkbeoordelingen verdienen een structurelere plek in het geheel van beoordelingen. Integratieve beoordelingen van school en praktijk hebben de voorkeur. Hierbij is het werkveld 'partner', niet (alleen) 'afnemer'.
- *Heroverweging functies examens in relatie tot leerloopbaan*
In het mbo kunnen deelnemers deelkwalificaties afsluiten. Dat levert certificaten op die een zelfstandige betekenis hebben op de arbeidsmarkt. Later kan altijd het diploma nog worden behaald. Dit is vooral van belang voor deelnemers op niveau 1 en 2. Functies van examens kunnen daarnaast meer gezien worden in relatie tot de leerloopbaan. Dit vraagt om een procesgerichtere benadering van leertrajecten, met flexibele in- en uitstroommomenten in plaats van strakke kwalificatiemomenten. Een geïntegreerd geheel van op elkaar aangesloten examenprocedures kan deze leerloopbaan versterken. De ontwikkeling naar een 'portfoliodiploma' ligt hierbij voor de hand.

SAMENVATTEND SCHEMA

In onderstaand schema staan de aanbevelingen voor de kortere en langere termijn voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs samengevat. De raad heeft geen sectorspecifieke aanbevelingen voor het hoger onderwijs geformuleerd.

Schema 10: Sectorspecifieke ontwikkelingslijnen voor de kortere en langere termijn voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs		
	Kortere termijn	Langere termijn
<i>Voortgezet onderwijs</i>	Heroverweging functies examens voor probleemgroepen in vmbo in relatie tot vormgeving van diploma's	'Assessmentprocedures' van leercompetenties en sociale competenties (onderdeel werkprogramma Onderwijsraad voor 2003)
	Vernieuwde examens voor tweede fase voortgezet onderwijs	Uitwerking competentie van 'student'
	Geïntegreerde beoordelingen van theorie/school en praktijk in vmbo	Formulering eindtermen tweede fase in vaardigheden/competenties, aansluitend bij het betreffende profiel
		Opheffing systemscheiding algemeen vormende vakken en beroepsgerichte vakken in vmbo
<i>Middelbaar beroepsonderwijs</i>	Verschillende diploma's bol en bbl	Ontwikkeling 'portfoliodiploma' in relatie tot leerloopbaan
	Integratieve beoordelingen school en praktijk	
	Heroverweging functies examens in relatie tot leerloopbaan	

8.4 Aanbevelingen verantwoordelijkheidsverdeling per sector

De aanbevelingen in paragraaf 8.2 en 8.3 leiden tot een bepaalde verantwoordelijkheidsverdeling voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. De onderstaande tabel geeft een mogelijke verantwoordelijkheidsverdeling weer. Deze tabel is op dezelfde manier vormgegeven als de tabel in paragraaf 3.4. De categorieën ontwikkeling, uitvoering en beoordeling van examens betreffen beoordelingen volgens landelijke examenstandaarden/afspraken (kern- en keuzecurriculum).

Schema 11: Een mogelijke verantwoordelijkheidsverdeling voor het voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs

	Voortgezet onderwijs	Middelbaar beroepsonderwijs
Vaststelling landelijke eindtermen	Minister van OCenW	Kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven (voorheen: landelijke organen) en minister van OCenW
Ontwikkeling landelijke examenstandaarden	Per profiel: Cevo, onderwijsinstellingen en samenwerkingsverbanden die naar afstemming zoeken met maatschappelijke organisaties en mbo- en hbo-opleidingen	Per sector: landelijke samenwerkingsverbanden onderwijsinstellingen, arbeidsmarkt (zo mogelijk via kenniscentra beroepsonderwijs bedrijfsleven, Colo, Bve Raad en Paepon) en vervolgopleidingen
Vaststelling landelijke examenstandaarden	Minister van OCenW voor school-examen (inclusief assessment-procedures voor leercompetenties en sociale competenties) en centraal examen	KCE/sectorale platforms en minister van OCenW
Ontwikkeling examens	Schoolexamen (inclusief assessment-procedures): school volgens landelijke examenstandaarden Centraal examen: externe instanties/bureaus in opdracht van Cevo volgens landelijke examenstandaarden	Onderwijsinstelling en/of externe bureaus in opdracht van onderwijsinstelling
Uitvoering examens	Schoolexamen (inclusief assessment-procedures): school Centraal examen: school volgens uniforme richtlijnen	Opleiding in samenwerking met de werkpraktijk
Beoordeling examens	Schoolexamen (inclusief assessment-procedures): collegiaal systeem met meerdere beoordelaars Centraal examen: docenten volgens uniforme richtlijnen	Collegiaal systeem met meerdere beoordelaars van opleiding en werkpraktijk
Intern toezicht op examens	Examenreglement en kwaliteitszorgsysteem school	OER, examencommissie en kwaliteitszorgsysteem onderwijsinstelling
Extern toezicht	Inspectie van het Onderwijs volgens vernieuwde inzichten rond examens	Inspectie van het Onderwijs volgens vernieuwde inzichten rond examens

8.5 Tot slot

Examens zijn diep geworteld in het Nederlandse onderwijsbestel. Iedereen heeft ooit te maken gehad met of krijgt te maken met een examen. Examens maken deel uit van ieders leerbiografie.

Bij de introductie van nieuwe examenvormen is een goede herdefiniëring van civiele effecten van groot belang. Er moet goed doordacht worden wat bepaalde veranderingen voor de perceptie van examens door vervolgopleiding, arbeidsmarkt en maatschappij betekenen. Goede communicatie kan ervoor zorgen dat de resultaten behaald op vernieuwde examens erkend en herkend worden door het afnemend veld.

Daarnaast moeten nieuwe examenvormen integraal bekeken worden, in relatie tot een opleiding/onderwijsvernieuwing als totaal. Zowel de organisatie, financiering als implementatie van nieuwe examenvormen zijn hierbij belangrijke aandachtspunten. Met name het kostenaspect blijkt een struikelblok bij de introductie van nieuwe examenvormen. Nieuwe examenvormen kunnen opleidingstrajecten echter efficiënter en vaak korter maken. Kosten kunnen bespaard worden bij een gelijktijdige kwaliteitsverbetering van onderwijs en examens. Dit betekent dat de financiële gevolgen voor een opleidingsstelsel als geheel bekeken moeten worden en niet alleen voor het examensysteem.

Tot slot vraagt de raad aandacht voor een integrale benadering van examens, over onderwijssectoren heen. Het advies en de vormgeving van nieuwe examens komen niet tot hun recht, wanneer uitsluitend een sectorspecifieke invalshoek wordt gekozen. Het gaat de raad om een versterking van de ondersteuning die een geïntegreerd geheel van verrijkte examenvormen kan geven aan de leerloopbaan, de leerbiografie van mensen tijdens hun jonge jaren en de levensperioden die daarop volgen.